

Wincentego Skrzetuskiego
Prawo polityczne narodu polskiego

NR 3539

Wojciech Organiściak

Wincentego Skrzetuskiego
Prawo polityczne narodu polskiego

Redaktor serii: Prawo
Andrzej Matan

Recenzent
Andrzej B. Zakrzewski

Spis treści

Wstęp	7
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
Życie i działalność oraz dorobek pisarski Wincentego Skrzetuskiego – krótka charakterystyka	19
ROZDZIAŁ DRUGI	
Prawa polityczne	63
1. Prawo polityczne i jego źródła	63
2. Prawa kardynalne	79
3. <i>Materie status</i>	96
ROZDZIAŁ TRZECI	
Ustrój polityczny	111
1. Forma rządu	111
2. Król	116
3. Senat	144
4. „Sejm”	155
5. Sejmiki	185
6. Rada Nieustająca	207
7. Konfederacje	225
ROZDZIAŁ CZWARTY	
Ustrój społeczny	237
1. Stan rycerski	237
2. Stan duchowny	247
3. Stan miejski	257
4. Stan wiejski	280

ROZDZIAŁ PIĄTY	
Edukacja i wyznania	301
1. Edukacja	301
2. Wyznania	314
ROZDZIAŁ SZÓSTY	
Ustrój gospodarczy	333
1. Skarb Rzeczypospolitej	333
2. Starostwa i królewszczyzny	355
3. Handel i rękodzieło	366
ROZDZIAŁ SIÓDMY	
Podziały terytorialno-administracyjne oraz urzędy	383
1. Podziały terytorialno-administracyjne	383
2. Urzędy	393
ROZDZIAŁ ÓSMY	
Ustrój sądów	425
1. Sąd sejmowy	425
2. Sąd relacyjny	436
3. Sąd asesorski (asesoria)	440
4. Sąd referendarski	447
5. Sąd marszałkowski	451
6. Sądy Komisji Skarbowych	455
7. Trybunały Koronny i Litewski	460
8. Sądy podkomorskie	471
9. Sądy grodzkie	476
10. Sądy ziemskie	482
11. Sądy pograniczne	486
12. Sądy wojskowe	487
13. Sąd polubowny	490
ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY	
Wojsko	495
ROZDZIAŁ DZIESIĄTY	
Stosunki dyplomatyczne i traktaty międzynarodowe	505
1. Posłowie i poselstwa	505
2. Przymierza i traktaty	519
Zakończenie	529
Źródła i literatura	537
Summary	587
Zusammenfassung	589

Wstęp

Bartłomiej Skrzetuski (imię zakonne Wincenty) żył w latach 1745–1791. Był znanym historykiem, prawnikiem, pisarzem politycznym, nauczycielem oraz tłumaczem doby stanisławowskiej¹.

Zasadniczym celem niniejszej pracy jest przedstawienie jego poglądów zawartych w opublikowanym w latach 1782–1784 *Prawie politycznym narodu polskiego*², będącym rodzajem podręcznika czy też kompendium o ustroju dawnej Rzeczypospolitej³. Stanowiące podstawę źródłową tej rozprawy dzieło Skrzetuskiego, któ-

¹ Ważniejsze opracowania biograficzne na temat życia i twórczości Wincentego od św. Józefa Kalasancjusza Skrzetuskiego to przede wszystkim: F. BENTKOWSKI: *Żywot i prace uczone ks. Wincentego Skrzetuskiego S.P. W: Posiedzenie publiczne Królewskiego Warszawskiego Uniwersytetu na uczczenie pamiętki zmarłych mężów odbyte dnia 14 lipca 1827 roku*. Warszawa 1827, s. 7–17; IDEM: *Historia literatury polskiej*. T. 1. Warszawa–Wilno 1814, s. 661, T. 2, s. 794–798; L. CHMAJ: *Wincenty Skrzetuski. W: Historia Domus Varsoviensis Scholarum Piarum*. Wrocław 1959, s. 196. Autorką najaktualniejszego życiorysu i szkicu dokonał Wincentego Skrzetuskiego jest E. ALEKSANDROWSKA: *Skrzetuski Bartłomiej imię zakonne Wincenty*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 38. Warszawa 1998/1999, s. 435–437 [dalej: E. ALEKSANDROWSKA: *Skrzetuski...*, PSB]; zob. też EADEM: *Wincenty Skrzetuski*. W: *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*. T. 6, cz. 1: *Oświecenie*. Oprac. E. ALEKSANDROWSKA z zespołem. Warszawa 1970, s. 197–198 [dalej: E. ALEKSANDROWSKA: *Skrzetuski...*, *Nowy Korbut*]; K. OPAŁEK: *Skrzetuski Wincenty*. W: *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*. Wrocław 1971, s. 350–351.

² W. SKRZETUSKI: *Prawo polityczne narodu polskiego*. T. 1. Warszawa 1782. T. 2. Warszawa 1784. Wydanie drugie poprawione: IDEM: *Prawo polityczne narodu polskiego*. T. 1–2. Warszawa 1787. W pracy korzystałem przede wszystkim z wydania drugiego. Tam, gdzie odnosiłem się do wydania pierwszego, wyraźnie zostało to zaznaczone, szczególnie w zakresie różnic pomiędzy obu wydania-
mi, które zostały omówione w dalszej części rozprawy.

³ Skrzetuski podkreślał, że zadaniem, jakie postawił sobie, pisząc *Prawo polityczne*, było zaprezentowanie, głównie w celach dydaktycznych, ustroju i jego zmian w dobie stanisławowskiej, które – co pijar akcentował – były od dawna oczekiwane. Pisał m.in.: „Przyjemno było zbierającemu Ustawy Rządu Kraiowego opisywać te z dawna pożądane odmiany, ktorými przeszłe w Rzeczypospolitej wady pod panowaniem Stanisława Augusta są polepszone”. W. SKRZETUSKI: *Prawo polityczne...*, T. 1. Dedykacja dla Bazylego Walickiego. Warszawa 1782, bez paginacji. Pragnę zastrzec, że wykorzystane w pracy, która jest w istocie monografią *Prawa politycznego narodu polskiego*, fragmenty źródeł, w tym cytaty z dzieł Skrzetuskiego, prezentowane są niemal wyłącznie w oryginalnym osiemnastowiecznym brzmieniu.

re Jerzy Michalski⁴ określił mianem traktatu kompendialnego zawierającego wiele elementów publicystycznych, było częścią pijarskiego zamysłu przedstawienia całego prawa Rzeczypospolitej szlacheckiej. Podręcznik ukazał się niemal jednocześnie z pracą autorstwa innego pijara Teodora Ostrowskiego pt. *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego*, którą pierwotnie miał napisać nie kto inny, jak właśnie Wincenty Skrzetuski⁵.

Do ważniejszych zadań niniejszej rozprawy, która do pewnego stopnia ma stanowić kontynuację monografii prezentujących dorobek polskich pisarzy prawników doby przedrozbiorowej⁶, należy zaliczyć analizę treści oraz wskazanie źródeł, z których uczony pijar korzystał, przygotowując swoje dzieło o prawie politycznym. Szczególnie istotna będzie analiza jego poglądów na dokonane i postulowane w dobie stanisławowskiej zmiany ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego oraz reformę prawa i sądów. Ważnym celem pracy jest ukazanie poglądów Skrzetuskiego na tle rodzimych reform czasów stanisławowskich, w tym także ewentualnych wpływów jego ocen i postulatów na późniejsze ustawodawstwo i publicystykę, głównie doby Sejmu Wielkiego. Należy zastrzec, że poglądy autora *Prawa politycznego* zostaną przedstawione w nawiązaniu do niektórych rozważań zawartych w innym jego dziele, znanym jako *Mowy o główniejszych materyach politycznych*⁷. Anna Grześkowiak-

⁴ J. MICHALSKI: „Wolność” i „własność” chłopska w polskiej myśli reformatorskiej XVIII wieku. W: J. MICHALSKI: *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku. Ideologia. Nauka. Historiografia*. T. 2. Warszawa 2007, s. 162.

⁵ T. OSTROWSKI: *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego*. T. 1–2. Warszawa 1784. Zastrzegam, że w pracy korzystałem głównie z pierwszego wydania, tam zaś gdzie korzystałem z wydania drugiego zostało to zaznaczone. T. OSTROWSKI: *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego*. T. 1–2. Warszawa 1787; W. SKRZETUSKI: *Prawo polityczne...*, T. 1 (1782), s. 3, T. 2 (1784), s. 431–432. Skrzetuski we wstępnych uwagach na temat celu swego dzieła w wydaniu drugim opuścił fragment o zamiarze napisania podręcznika o prawie cywilnym, czego jednak w następnych fragmentach wydania drugiego już nie skorygował, a o czym w dalszych częściach rozprawy. W. SKRZETUSKI: *Prawo polityczne...*, T. 1. Warszawa 1787, s. 3; por. F. DMOCHOWSKI: *Wiadomości o życiu i pismach Teodora Ostrowskiego*. „Nowy Pamiętnik Warszawski” 1802, T. 9, s. 344; Z. ZDRÓJKOWSKI: *Teodor Ostrowski (1750–1802). Pisarz dawnego polskiego prawa sądowego (proces, prawo prywatne i karne), jego projekty reformy prawa karnego w Polsce oraz ich związek z europejskim ruchem humanitarnym*. Warszawa 1956, s. 46. Ciekawym wątkiem badawczym jest również porównanie tematyki poruszanej przez obu pijarów, co może dać odpowiedź na ewentualne związki ich dzieł.

⁶ Poza wspomnianą pracą Z. Zdrójkowskiego o Teodorze Ostrowskim, np.: L. PAULI: *Jan Nixdorf (1625–1697). Pisarz prawa procesowego*. Warszawa 1957; K. BUKOWSKA: *Tomasz Drezner polski romanista XVII wieku i jego znaczenie dla nauki prawa w Polsce*. Warszawa 1960; I. MALINOWSKA: *Mikołaj Zalasowski. Polski prawnik XVII stulecia na tle ówczesnej nauki prawa*. Kraków 1960; S. SALMONOWICZ: *Franciszek Minocki: (1731–1784) jako pisarz prawa karnego*. W: „*Miscellanea iuridica*” złożone w darze Karolowi Koranyiemu w czterdziestolecie pracy naukowej. Warszawa 1961.

⁷ W. SKRZETUSKI: *Mowy o główniejszych materyach politycznych*. T. 1. Warszawa 1773. Mowy zasługują na odrębne monograficzne opracowanie. Ich wykorzystanie w niniejszej pracy ma charakter selektywny, głównie w zakresie porównania niektórych prezentowanych w nich poglądów z poglądami zawartymi w *Prawie politycznym*. Tematyka *Mów* od kilkudziesięciu lat jest przedmiotem coraz liczniejszych analiz, o czym szerzej w dalszych rozdziałach pracy, głównie zaś w rozdziale pierwszym. Poza szerszym obszarem moich zainteresowań pozostały inne prace Skrzetuskiego, w tym jego najważniejsze dzieła historyczne. W. SKRZETUSKI: *Dzieje Królestwa Szwedzkiego od pa-*

-Krwawicz, oceniając poziom merytoryczny polskiej publicystyki politycznej czasów stanisławowskich, zaliczyła prace Skrzetuskiego, podobnie jak prace Stanisława Konarskiego, Hieronima Stroynowskiego, Antoniego Popławskiego, Józefa Wybickiego, Konstantego Bogusławskiego, Józefa Puszeza de Puget, Stanisława Staszica, Hugona Kołłątaja, Michała Wielhorskiego i Adama Wawrzyńca Rzewuskiego, do najważniejszych dzieł tamtej doby⁸.

Wydaje się, że ta część dorobku pisarskiego Skrzetuskiego, która obejmuje zagadnienia ustrojowe i prawne, zasługuje na odrębne potraktowanie za pomocą metod właściwych dyscyplinom historycznoprawnym. Postać i twórczość uczonego pijara, dotychczas nie zawsze zauważane w literaturze przedmiotu, zasługują na szersze monograficzne opracowanie, którego niniejsza rozprawa stanowi część, odnosząc się do najważniejszego i najobszerniejszego dzieła Skrzetuskiego, jakim niewątpliwie jest opublikowane na kilka lat przed Sejmem Wielkim *Prawo polityczne narodu polskiego*. Z tego też względu interesujące wydaje się nie tylko przypomnienie tej części dorobku pisarskiego pijara, ale również analiza prezentowanych przez niego ocen istniejącego stanu rzeczy, w tym dokonanych przed Sejmem Czteroletnim zmian oraz postulatów dalszych reform, a także ich późniejsza realizacja. Ciekawe wydaje się również ustalenie zakresu odtwórczego i oryginalnego charakteru omawianego dzieła. Ważnym celem pracy jest skonfrontowanie analizowanej części twórczości Wincentego Skrzetuskiego nie tylko z rodzimymi nurtami dominującymi w literaturze politycznej dawnej Rzeczypospolitej, ale i zbadanie wpływu rozwijających się w Europie koncepcji oświeceniowych na poglądy, jakie nasz uczyony prezentował we wspomnianym dziele.

Szerokie ramy terytorialne i chronologiczne opracowania wyznaczają w zasadzie obszar i okres istnienia dawnej Rzeczypospolitej, choć pijar, stosując w swoim wywodzie metodę historyczną, niejednokrotnie odwoływał się do przykładów z czasów piastowskich i szczególnie ulubionej przez niego doby jagiellońskiej.

Przeanalizowanie instytucji ustrojowych i prawnych opisywanych przez autora *Prawa politycznego narodu polskiego* wymagało – dla pełniejszego wyjaśnienia badanej problematyki – zastosowania różnych metod, w tym historycznej i prawniczej. W niektórych przypadkach posłużono się skuteczną w analizach historycznoprawnych metodą porównawczą.

Mając na uwadze przedmiot badań, należy przypomnieć, że poczesne miejsce wśród dzieł omawiających prawo polityczne, w tym szczególnie ustrój dawnej Rzeczypospolitej, zajmowały w XVII i XVIII w. prace takich autorów, jak: Tomasz Drezner⁹,

nowania Waldemara, to jest od roku 1250, aż do niniejszego roku według lat porządku opisane. Warszawa 1772. Zastrzegam, że głównie korzystałem z wydania drugiego tej pracy, która ukazała się pt. *Historija Królestwa Szwedzkiego od panowania Waldemara to jest od roku 1250 aż do roku 1771*. Warszawa 1792; W. SKRZETUSKI: *Historia powszechna dla szkół narodowych na klasę IV, dzieje greckie zawierająca*. Warszawa 1786.

⁸ A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: *Publicystyka stanisławowska o modelu rządów monarchii francuskiej*. Wrocław 1990, s. 10.

⁹ T. DREZNER: *Institutionum iuris Regni Poloniae. Libri IV. Ex statutis et constitutionibus collecti*. Zamość 1613.

Mikołaj Chwałkowski¹⁰, Krzysztof Jan Hartknoch¹¹, Mikołaj Zalasowski¹². Bez wątpienia najlepszą z nich była napisana w połowie XVIII w. przez gdańskiego uczonego Gotfryda Lengnicha praca pt. *Ius publicum Regni Poloniae*¹³, po wydaniu której, jak pisał przed laty Stanisław Kutrzeba, „podjął na nowo przedstawienie ustroju Polski po pierwszych reformach z czasów Stanisława Augusta ks. Wincenty Skrzetuski: *Prawo polityczne narodu polskiego* [...]. Pracę podzielił na dwie części [...]. Układ to również chaotyczny, przedstawienie rzeczy nie odznacza się ścisłością. Dzieło po polsku napisane, odznacza się potocznością stylu, uwzględnieniem także momentów gospodarczych. Ostatnia to była większa praca o politycznym prawie polskim za czasów Rzeczypospolitej”¹⁴.

Należy wskazać, że w literaturze przedmiotu nie ma zgody co do wartości naukowej pracy Skrzetuskiego. Krytycy zarzucali mu przede wszystkim brak oryginalności i oparcie się na dzieło Gotfryda Lengnicha *Ius publicum Regni Poloniae*¹⁵. Z kolei inni znawcy dawnego ustroju i prawa Rzeczypospolitej akcentowali pozytywne elementy piarskiego podręcznika, w tym to, że uzupełnia dzieło wielkiego gdańszczyzanina o przeobrażenia ustrojowe doby stanisławowskiej oraz o tematykę społeczną i gospodarczą. Zwolennicy piarskiego podkreślali, że *Prawo polityczne* było pierwszym od czasów Lengnicha syntetycznym dziełem o ustroju dawnej Rzeczypospolitej, które postawiło jego autora w rzędzie czołowych znawców ustroju i prawa państwa polsko-litewskiego. Z tego też względu za jeden z celów niniejszej pracy należy także uznać zweryfikowanie tych rozbieżnych i utrzymujących się od wielu lat opinii¹⁶.

¹⁰ M. CHWAŁKOWSKI: *Regni Poloniae ius publicum ex statutis ac constitutionibus depromptum*. Regiomonti typis Friderici Reusneri Anno 1676.

¹¹ K.J. HARTKNOCH: *Respublica Polonica duobus libris illustrata; Quorum priori Historiae Polonicae memorabilia, posterior vero Jus Publicum Reipublicae Polonicae, Lithuanicae, Provinciarumque abbezarum, comprehendit*. Frankfurt–Lipsk 1678.

¹² M. ZALASZOWSKI: *Ius Regni Poloniae ex statutis, constitutionibus eiusdem Regni et M.D.L. Collectum et Additionibus ex Iure Civili Romano, Canonico, Saxonico, necnon ex Constitutionibus Provincialibus Gnesnensibus actum, historijsque illustratum*. Poznań 1699 (kolejne wydania 1700–1702 i 1741 i 1742). Na wykorzystanie przez Skrzetuskiego dzieła Zalasowskiego zwracała uwagę I. KWIATKOWSKA: *Mikołaj Zalasowski: polski prawnik XVII stulecia na tle ówczesnej nauki prawa*. Kraków 1960, s. 16.

¹³ G. LENGNICH: *Ius publicum Regni Poloniae*. T. 1. Gdańsk 1742. T. 2. Gdańsk 1756 (Wyd. 2. Gdańsk 1765–1766). Warto wskazać, że dzieło Lengnicha w 1761 r. przetłumaczył na język polski ks. Marcin Moszczeński, oraz że drugie tłumaczenie, poprawione, zawierające zarówno treści pierwszego, jak i drugiego wydania dzieła Lengnicha, ukazało się za sprawą Antoniego Zygmunta Helcla w Krakowie w 1836 r. pt. *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*. Zaznaczam, że z tego ostatniego tłumaczenia, w przeważającej części, korzystałem w przypadku analiz porównawczych.

¹⁴ S. KUTRZEB: *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*. T. 1. Lwów–Warszawa–Kraków 1921, s. 278.

¹⁵ S. GRODZISKI: *Poglądy Stanisława Konarskiego na państwo i prawo w świetle wstępu do Volumina Legum*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” [dalej: CPH] 1953, T. 5, s. 118; S. PŁAZA: *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*. Część 1. Kraków 1997, s. 144.

¹⁶ Już w 1850 r. Jan Wincenty Bandkie-Stężyński pisał, że *Prawo polityczne narodu Polskiego* „kończy szereg pisarzy, całe prawo publiczne obejmujących” oraz podkreślał, że dzieło Skrzetuskiego „zarywujące wiele z statystyki [...]. Mówi śmiało o poniżeniu i nędzy mieszczan i włościan, lecz jak wiele miejsc okazuje, jest ujęty przecenionym klejnotem szlachectwa”. J.W. BANDKIE-STĘŻYŃSKI: *Historia prawa polskiego*. Warszawa 1850, s. 719; zob. też inne nawiązania: s. 243, 422, 531, 533–537, 540–543, 550–556, 580, 583, 587–588, 612, 632, 642, 649, 672, 678, 681–682; A. JOBERT: *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–*

Osoba i twórczość Wincentego Skrzetuskiego od początków XIX w. są przedmiotem zazwyczaj krótkich uwag i wzmianek biograficznych oraz tematycznych nawiązujących do jego życia i dorobku. Poza wspomnianymi już F. Bentkowskim, L. Chmajem i E. Aleksandrowską, należy zwrócić uwagę na prace węgierskiego pijara Franciszka Horanyiego¹⁷ oraz księdza Szymona Bielskiego, który w 1812 r. opublikował życiorysy kilkunastu wybitnych pijarów, podając także informacje o dokonaniach naszego uczonego¹⁸. Bielski w istocie powielił jednak informacje zawarte w *Liber defunctorum* – księdze pijarów zmarłych w latach 1769–1805¹⁹.

Ważnym rękopiśmiennym źródłem poznania życia zakonnego i działalności publicznej Wincentego Skrzetuskiego jest przechowywana w krakowskim Archiwum Prowincji Polskich Pijarów *Matricula Provinciae Polonae Scholarum Piarum 1756–1864*²⁰. W tym względzie znaczenie ma także *Liber suffragiorum*²¹. Dla celów biograficznych przydatne są również *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*²² oraz listy Skrzetuskiego do generała Andrzeja Mokronowskiego, opublikowane i skomentowane przez Barbarę Carzyńską²³, a także listy do profesora Marcina Poczobuta-Odlanickiego z lat 1785–1788²⁴.

1794). *Jej dzieło wychowania obywatelskiego*. Przekład i uzupełnienie M. CHAMCÓWNA. Warszawa 1979, s. 161, 164, 168–172, 174, 201, 269; S. SALMONOWICZ: *Krystian Bogumił Steiner (1746–1814). Toruński prawnik i historyk. Studium z dziejów nauki prawa doby Oświecenia w Polsce*. Toruń 1962, s. 73–74; por. też B. LEŚNODORSKI, w: *Historia państwa i prawa Polski*. T. 2: *Od połowy XV wieku do r. 1795*. Red. J. BARDACH. B. LEŚNODORSKI. Wyd. 3. Warszawa 1968, s. 519–520; J. BARDACH: *Historia państwa i prawa Polski*. T. 1: *Do połowy XV wieku*. Wyd. 2. Warszawa 1964, s. 22. Ten ostatni autor zaliczał pracę Skrzetuskiego, obok dzieł Lengnicha i Ostrowskiego, do dogmatycznych opracowań dawnego prawa polskiego. Podobną opinię wyraził A. VETULANI: *Dzieje historii prawa w Polsce*. Kraków 1948, s. 5–8. Z kolei Waław Uruszczak, charakteryzując prace Lengnicha i Skrzetuskiego, o podręczniku naszego pijara pisał: „Oryginalnym opracowaniem było także dzieło Wincentego Skrzetuskiego pt. *Prawo polityczne narodu polskiego* (T. 1, 1782; T. 2, 1784), pozostające do dzisiaj wiarygodnym źródłem informacji o ustroju I Rzeczypospolitej”. W. URUSZCZAK: *Historia państwa i prawa polskiego (966–1795)*. T. 1. Warszawa 2010, s. 19, 249; zob. też J. MAŁEC, D. MAŁEC: *Historia administracji i myśli administracyjnej*. Kraków 2003, s. 69; T. MACIEJEWSKI: *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*. Warszawa 2008, s. 104; T. MACIEJEWSKI: *Historia administracji*. Warszawa 2002, s. 134; W. WITKOWSKI: *Historia administracji w Polsce 1764–1989*. Warszawa 2007, s. 94–95.

¹⁷ F.A. HORANYI: *Scriptores piarum scholarum liberaliumque artium magistri*. T. 2. Buda 1809, s. 680–682.

¹⁸ S. BIELSKI: *Vita et scripta quorundam e Congregatione Clericorum Regularium Scholarum Piarum in Provincia Polona Professorum, qui operibus editis Patrie et Ecclesiae Proficius Nomen suum memorabile fecerunt*. Warszawa 1812, s. 77, 168–169.

¹⁹ Biblioteka Jagiellońska [BJ]. Rkps 5507, przypis nr 300.

²⁰ Archiwum Prowincji Polskich Pijarów w Krakowie. *Matricula Provinciae Polonae Scholarum Piarum 1756–1864*. *Matricula* nr 407.

²¹ Archiwum Prowincji Polskich Pijarów w Krakowie. *Liber Suffragiorum Petricovien 1770–1801* (1069).

²² *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*. T. 5 (1720–1780). Wyd. K. LEWICKI, J. ZATHEY. Kraków 1956, s. 116.

²³ BJ. Rkps 6147. Teki W. Górskiego. T. 14 (6 listów); zob. też B. CARZYŃSKA: *Listy Wincentego Skrzetuskiego do gen. Andrzeja Mokronowskiego z lat 1773–1776*. Oprac. B. CARZYŃSKA. „Przegląd Humanistyczny” 1969, nr 3, s. 117–123.

²⁴ Korzystałem z odpisów L. Chmaja w: Archiwum PAN w Warszawie. Rkps III, nr 75, k. 142. Dwa listy. Oryginały w Wilniaus universiteto mokslinė biblioteka. Rankraščiu skyrius D. Cz. 47, nr 33–34.

Do osoby i twórczości Skrzetuskiego w XVIII stuleciu nawiązywali m.in.: Jan Nepomucyn Kossakowski²⁵, Piotr Świtkowski²⁶, Dawid Plichowski²⁷ i Grzegorz Piramowicz²⁸. Antoni Popławski charakteryzował Skrzetuskiego jako geniusza pozbawionego „przesądów systemu ekonomicznego” oraz osobę bardzo przywiązaną do Komisji Edukacji Narodowej²⁹. Znakomitą polszczyznę dzieł naszego pijara na początku XIX w. podkreślał Stanisław Kostka Potocki w *Pochwale Józefa Szymanowskiego*³⁰.

Do tej pory literatura historycznoprawna nie poświęcała szczególnej uwagi twórczości politycznej i prawnej Wincentego Skrzetuskiego. Na ten temat nie opublikowano żadnej monografii. Do tej części dorobku interesującego nas pijara odnaleźć natomiast można pewną liczbę odwołań, które zazwyczaj stanowią jeden z wielu elementów ilustrujących tematykę ustrojową, prawną, społeczną, gospodarczą i edukacyjną dawnej Rzeczypospolitej. Nawiązania te dowodzą ważkości podejmowanego w niniejszej rozprawie zagadnienia. Na szczególną uwagę w badanym przedmiocie zasługują studia A. Grześkowiak-Krwawicz³¹. Rangę twórczości

²⁵ *Pamiętnik ks. Jana Nepomucyna Kossakowskiego, biskupa wileńskiego (1755–1808)*. Wyd. Józef WEYSENHOFF. W: „Biblioteka Warszawska”. T. 2. Warszawa 1895, s. 232–233.

²⁶ I. HOMOLA-DZIKOWSKA: *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świtkowskiego 1782–1792*. Kraków 1960, s. 56, 58.

²⁷ D. PLICHOWSKI: *Odpowiedź na pytanie izali nieczulość w wyższych wiekach ku poddanym tak była opanowała serca Polaków, iż uczeni nawet nią zarażeni zostali, czyli Dodatek do księgi „O poddanych polskich” roku 1789*. W: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Oprac. J. WOLIŃSKI, J. MICHAŁSKI, E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1955, nr 15, s. 177.

²⁸ G. PIRAMOWICZ: *Mowy miane w Towarzystwie do Książ Elementarnych*. Wyd. W. WISŁOCKI. Kraków 1889, s. 139.

²⁹ List Antoniego Popławskiego do Ignacego Potockiego z dnia 21 sierpnia 1780 r. W: A. POPLAWSKI: *Pisma pedagogiczne*. Wstęp i objaśnienia S. TYNC. Wrocław 1957, s. 318.

³⁰ S. KOSTKA-POTOCKI: *Pochwała Józefa Szymanowskiego miana w Zgromadzeniu Przyjaciół Nauk dnia 9 maja 1801 roku*. Warszawa 1801, s. 63.

³¹ A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: *Obywatel a państwo w polskiej myśli politycznej XVIII wieku. Zarys problematyki*. W: „Civitas. Studia z Filozofii Polityki”. Nr 5. Warszawa 2001; EADEM: *Wkład pijarów w kształtowanie politycznej kultury szlachty w czasach stanisławowskich*. W: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.* Red. I. STASIEWICZ-JASIUŁOWA. Warszawa–Kraków 1993; EADEM: *O recepcji idei umowy społecznej w Polsce w czasach stanisławowskich*. CPH 2000, T. 52, z. 1–2; EADEM: *O formę rządu czy o rząd dusz. Publicystyka polityczna Sejmu Czteroletniego*. Warszawa 2000; EADEM: *Czy król potrzebny jest w republice? Polscy pisarze polityczni wieku XVIII o miejscu i roli monarchy w Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*. W: *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*. Red. R. SKOWRON. Kraków 2003; EADEM: „Regina libertas”. *Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII wieku*. Gdańsk 2006; EADEM: *Polska myśl polityczna lat 1772–1792 o systemie władzy monarchii absolutnej*. „Kwartalnik Historyczny” [dalej: KH] 1987, z. 3; EADEM: *Veto – Wolność – Władza w polskiej myśli politycznej wieku XVIII*. KH 2004, z. 3; EADEM: *Obce wzory ustrojowe w dyskusjach publicystycznych Sejmu Czteroletniego*. W: *Sejm Czteroletni i jego tradycje. Praca zbiorowa*. Red. J. KOWECKI. Warszawa 1991; EADEM: „Rara avis” czy wolni wśród wolnych? *Obraz krajów wolnych w polskiej literaturze politycznej XVIII w.* W: *Trudne stulecia. Studia z dziejów XVII i XVIII wieku ofiarowane profesorowi Jerzemu Michałskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. Ł. KĄDZIĘLA, W. KRIEGSEISEN, Z. ZIELIŃSKA. Warszawa 1994; EADEM: *Dyskusje o wolności słowa w czasach stanisławowskich*. KH 1995, z. 1; EADEM: *Republika i monarchia. Z dziejów terminologii politycznej czasów stanisławowskich*. „Teki Historyczne” 1994–1995 [wyd. 1996], T. 21; EADEM: „Niech się nie znajdzie niewolnik w granicach Rzeczypospolitej”. *Sprawa chłopska w publicystyce Hugona Kollątaja w czasie Sejmu Czteroletniego*. W: *Dwór – plebania*

Skrzetuskiego potwierdzają m.in. prace takich badaczy, jak: Mariusz Affek³², Stanisław Hubert³³, Ambroise Jobert³⁴, Paweł Komorowski³⁵, Władysław Konopczyński³⁶, Rafał Lis³⁷, Adam Lityński³⁸, Jerzy Malec³⁹, Józef Mazurkiewicz⁴⁰, Jerzy Michalski⁴¹, Jadwiga Rosicka⁴², Arkadiusz Michał Stasiak⁴³, Irena Stasiewicz-Jasiukowa⁴⁴,

– rodzina chłopska. *Szkice z dziejów wsi polskiej XVII i XVIII wieku*. Red. M. ŚLUSARSKA. Warszawa 1998; EADEM: *Obywatel i Rzeczpospolita*. „Arcana” 2001, nr 2; EADEM: „*Adminarabilis ordo*”. *Polacy wobec mitu Wenecji XVI–XVIII w.* W: *Literatura – historia – dziedzictwo. Prace ofiarowane Teresie Kostkiewiczowej*. Red. T. CHACHULSKI, A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ. Warszawa 2007; EADEM: *Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII w.* W: *Wolność i jej granice. Polskie dylematy*. Red. J. KŁOCZOWSKI. Kraków 2007; EADEM: „*Dzisiaj w całej Europie rzeczompospolitym utrzymać się trudno jest...*”. *Obraz Holandii w polskim piśmiennictwie politycznym XVIII w.* W: *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*. T. 1. Red. M. MIKOŁAJCZYK, J. CIĄGWA, P. FIEDORCZYK, A. STAWARSKA-RIPPEL, T. ADAMCZYK, A. DROGOŃ, W. ORGANIŚCIAK, K. KUŹMICH. Białystok–Katowice 2010; EADEM: *Machiavelli i makiawelizm w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, o potrzebie badań*. W: „*Libris fatiari nequeo...*”. *Oto książ jestem niesyt. Pamięci Ewy Głębickiej*. Red. J. PARTYKA, A. MASŁOWSKA-NOWAK. Warszawa 2010; EADEM: *Polskie poglądy na monarchie europejskie*. W: *Rozkwit i upadek Rzeczypospolitej*. Red. R. BUTTERWICK. Przekł. D. KUCZYŃSKA-SZYMALA. Warszawa 2010.

³² M. AFFEK: *Związki polsko-włoskie w naukach prawnych (1764–1795). Z dziejów humanitaryzacji prawa karnego w Polsce*. Warszawa 1995.

³³ S. HUBERT: *Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia*. Wrocław 1960.

³⁴ A. JOBERT: *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794)*...

³⁵ P. KOMOROWSKI: *Historia powszechna w polskim piśmiennictwie naukowym czasów stanisławowskich i jej rola w edukacji narodowej*. Warszawa 1992; IDEM: *Wincentego Skrzetuskiego poglądy na naukę i jej rolę w naprawie Rzeczypospolitej*. „*Analecta*” 2003, T. 12, z. 1–2; IDEM: *Bolingbroke, Robertson, Gibbon. Znajomość i recepcja ich dzieł w Rzeczypospolitej doby Oświecenia*. Warszawa 2003.

³⁶ W. KONOPCZYŃSKI: *Polscy pisarze polityczni XVIII wieku*. Kraków 2012.

³⁷ R. LIS: *W poszukiwaniu prawdziwej Rzeczypospolitej. Główne nurty myśli politycznej Sejmu Czteroletniego*. Kraków 2015.

³⁸ A. LITYŃSKI: *Przestępstwa polityczne w polskim prawie karnym XVI–XVIII wieku*. Katowice 1976; IDEM: *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*. Katowice 1988.

³⁹ J. MALEC: *Polska myśl administracyjna*. Kraków 1986; IDEM: *Narodziny polskiego prawa administracyjnego*. W: „*Zeszyty Naukowe UJ*”. Z. 141. *Prace prawnicze*. Kraków 1992; IDEM: *Szkice z dziejów federalizmu i myśli federalistycznej w czasach nowożytnych*. Kraków 1999; IDEM: *Studia z dziejów administracji nowożytnej*. Kraków 2003.

⁴⁰ J. MAZURKIEWICZ: *Jurydyki lubelskie*. Wrocław 1956.

⁴¹ J. MICHAŁSKI: *Jeszcze o konstytucji sejmu 1776 roku*. „*Konwikcje w sprawach kryminalnych*”. KH 1996, T. 103, z. 3; IDEM: *Rousseau i sarmacki republikanizm*. Warszawa 1977; IDEM: *Z problematyki republikańskiego nurtu w polskiej reformatorskiej myśli politycznej w XVIII wieku*. KH 1983, T. 90, z. 1; IDEM: *Francuski głos o projekcie Mably’ego reformy ustroju Polski*. „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1992, nr 1/2.

⁴² J. ROSICKA: *Ekonomia a Oświecenie chrześcijańskie. Pijarzy i fizjokratyzm*. W: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*. Red. I. STASIEWICZ-JASIUKOWA. Warszawa–Kraków 1993.

⁴³ A.M. STASIAK: *Teoria władzy monarszej czasów stanisławowskich. Studium idei*. Lublin 2013.

⁴⁴ I. STASIEWICZ-JASIUKOWA: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*. Wrocław 1973; EADEM: *Poglądy na naukę w Polsce okresu Oświecenia*. Wrocław 1967.

Stanisław Tync⁴⁵, Waclaw Uruszczak⁴⁶, Andrzej B. Zakrzewski⁴⁷, czy Zofia Zielińska⁴⁸.

Można dodać, że ukazało się kilkanaście moich tekstów⁴⁹, z których część omawia problematykę zawartą w *Mowach o główniejszych materyach politycznych*⁵⁰.

⁴⁵ S. TYNC: *Nauka moralna w szkołach Edukacji Narodowej*. Kraków 1922; IDEM: *Pijarzy a sprawa włościańska*. „Nasza Przeszłość” 1962, T. 15.

⁴⁶ W. URUSZCZAK: *Historia państwa i prawa polskiego (966–1795)*. T. 1...

⁴⁷ A.B. ZAKRZEWSKI: *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa 2000; IDEM: *Paradoksy unifikacji prawa i ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony XVI–XVIII wieku*. CPH 1999, T. 51, z. 1–2.

⁴⁸ Z. ZIELIŃSKA: „*O sukcesji tronu w Polsce 1787–1790*”. Warszawa 1991.

⁴⁹ W. ORGANIŚCIAK: *Wincenty Skrzetuski o pozycji króla i zakresie jego władzy w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. W: *W kręgu historii i współczesności polskiego prawa. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Arturowi Korobowiczowi*. Red. W. WITKOWSKI. Lublin 2008; IDEM: *Duchowieństwo w Polsce według Wincentego Skrzetuskiego. Zagadnienia wybrane*. W: „*Cuius regio eius religio*”. *Materiały ze Zjazdu Historyków Państwa i Prawa w 2006 roku*. T. 2. Red. G. GÓRSKI, L. ĆWIKŁA, M. LIPSKA. Lublin 2008; IDEM: *Uwagi Wincentego Skrzetuskiego o prawie politycznym narodu polskiego, jego źródłach i dziejach*. W: *Świat, Europa, Mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin*. Red. M. MAŁECKI. Bielsko-Biala 2009; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o sukcesji tronu oraz porządku obrad Sejmu*. CPH 2009, T. 61, z. 1; IDEM: *O Senacie w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. W: „*Z Dziejów Prawa*”. T. 3 (11). Red. A. LITYŃSKI, M. MIKOŁAJCZYK, W. ORGANIŚCIAK. Katowice 2010; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o Sejmikach w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. W: *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*. T. 1...; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o sądach sejmowych*. W: *Państwo, Prawo, Społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*. Red. A. LITYŃSKI, A. DROGOŃ, M. MIKOŁAJCZYK, T. ADAMCZYK, W. ORGANIŚCIAK. Katowice–Kraków 2009; IDEM: *Stosunki między organami władzy Rzeczypospolitej szlacheckiej w pracach Wincentego Skrzetuskiego (Problemy wybrane)*. W: *Społeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee*. Red. J. PRZYGOZDKI, M.J. PTAK. Kolonia Limited 2010; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o wzajemnych relacjach stanów sejmujących w Rzeczypospolitej szlacheckiej (zagadnienia wybrane)*. W: „*Studia Iuridica Toruniensia*”. T. 10. *Studia monograficzne ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Łaszewskiemu*. Toruń 2012; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o potrzebie oraz zmianach w prawie i ustroju doby stanisławowskiej*. W: „*Zeszyty Prawnicze*”. *Zeszyt poświęcony Pamięci Prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego*. Red. J. ZABŁOCKI. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Wydział Prawa i Administracji. Nr 11.4. Warszawa 2011; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o rezolucjach Rady Nieustającej*. W: „*Miscellanea Historico-Iuridica*”. T. 9. Red. A. LITYŃSKI, P. FIEDORCZYK. Białystok 2010; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o zadaniach i potrzebie reformy władz administracyjnych w Rzeczypospolitej (wybrane zagadnienia)*. W: „*Regnare, Gubernare, Administrare*”. *Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa. Prace dedykowane Profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*. Red. S. GRODZISKI, A. DZIADZIO. Kraków 2012; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o miastach i stanie miejskim*. W: „*Pro memoria*”. *Księga dla uczczenia pamięci Profesor Krystyny Kamińskiej*. Red. A. GACA. Toruń 2013.

⁵⁰ W. ORGANIŚCIAK: *O niektórych ideach oświeceniowych w twórczości Wincentego Skrzetuskiego*. W: *Materiały ze Zjazdu Katedr Historycznoprawnych nt. Wielokulturowość polskiego pogranicza – ludzie, idee, prawo*. Red. A. LITYŃSKI, P. FIEDORCZYK. Białystok 2003; IDEM: *Mowa Wincentego Skrzetuskiego O torturach*. W: „*Z Dziejów Prawa*”. Część 4. Red. A. LITYŃSKI. Katowice 2003; IDEM: *Mowa Wincentego Skrzetuskiego o zachowaniu praw*. W: „*Z Dziejów Prawa*”. Część 5. Red. A. LITYŃSKI. Katowice 2004; IDEM: *Wincentego Skrzetuskiego mowa O zachowaniu traktatów*.

Poza wymienionymi pracami, wzmianki o życiu i twórczości Wincentego Skrzetuskiego odnajdujemy także w różnych opracowaniach⁵¹, w tym o charakterze encyklopedycznym⁵² i monograficznym⁵³, szczególnie z takich dziedzin, jak: historia, historia prawa i ustroju⁵⁴, stosunki społeczne⁵⁵

W: „Z Dziejów Prawa”. Część 6. Red. A. LITYŃSKI. Katowice 2005; IDEM: *Wincenty Skrzetuski o monteskuszowskim systemie rządów*. W: „Z Dziejów Prawa”. Część 7. Red. A. LITYŃSKI, M. MIKOŁAJCZYK, W. ORGANIŚCIAK. Katowice 2005; IDEM: *Poglądy ekonomiczne w Mowach Wincentego Skrzetuskiego*. W: *Materiały konferencyjne Zjazdu Historyków Państwa i Prawa pt. Podstawy materialne państwa do XX wieku. Zagadnienia prawno-historyczne*. Red. D. BOGACZ, M. TKACZUK. Szczecin 2006; IDEM: *Wincentego Skrzetuskiego mowa O powinnościach narodów jednych ku drugim*. W: „*Miscellanea Iuridica*”. T. 8. Red. A. LITYŃSKI, A. DROGOŃ. Tychy 2006; IDEM: *Prawo i jego reforma w Mowach Wincentego Skrzetuskiego*. CPH 2007, T. 59, z. 1; IDEM: *Wolność w Mowach Wincentego Skrzetuskiego*. W: „Z Dziejów Prawa”. T. 1 (9). Red. A. LITYŃSKI, M. MIKOŁAJCZYK, W. ORGANIŚCIAK. Katowice 2008.

⁵¹ W pierwszej kolejności uwagę zwracają prace dotyczące życia i działalności zakonu pijarów, w tym np. opracowanie hiszpańskiego pijara, zob. T. VIÑAS: *Index Bio-Bibliographicus CC. RR. PP. Matris Dei Scholarum Piarum*. T. 1. Roma 1908–1911, s. 421–423; J. BUBA: *Pijarzy w Polsce*. „*Nasza Przeszłość*” 1962, T. 15, s. 13–37.

⁵² I. CHODYNICKI: *Dykcjonarz uczonych Polaków*. Lwów 1833, T. 2, s. 261–265, T. 3, s. 123–124; S. PLATER (S.P.): *Mala Encyklopedia Polska*. T. 1–2. Leszno–Gniezno 1841, s. 373; J. MORACZEWSKI: *Prawnicy i dzieła prawne*. W: *Starożytności polskie: Ku wygodzie czytelnika porządkiem alfabetycznym*. T. 2. Warszawa 1852, s. 318; F. SOBIESZCZAŃSKI (F.M.S.): *Wincenty Skrzetuski*. W: *Encyklopedia powszechna Orgelbranda*. T. 23. Warszawa 1866, s. 560; M. NOWODWORSKI: *Encyklopedia kościelna*. T. 25. Warszawa 1902, s. 510–513; J. NIEDZIELSKI: *Podręczna encyklopedia kościelna*. T. 21–30. Warszawa 1913, s. 272; *Słownik historyków polskich*. Oprac. M. PROSIŃSKA-JACKL. Warszawa 1994, s. 477; J. RYŚ: *Skrzetuski Bartłomiej Wincenty*. W: *Słownik biograficzny historii Polski*. T. 2: *L–Ż*. Red. J. CHODERA, F. KIRYK. Wrocław 2005, s. 1465–1466.

⁵³ W. KONOPCZYŃSKI: *Promieniowanie myśli politycznej ks. Konarskiego*. „*Nasza Przeszłość*” 1962, T. 15, s. 130–131; E. MARYLSKI: *Wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków*. Warszawa 1829, s. 259; A.J. OSTROWSKI: *Żywot Tomasza Ostrowskiego, ministra Rzeczypospolitej, później Prezesa Senatu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*. Paryż 1836, s. 68; K.W. WÓJCIK: *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*. T. 2. Warszawa 1856, s. 189–190; S. SZENIC: *Cmentarz Powązkowski 1790–1850*. Warszawa 1979, s. 35–37; A. CHALUBIŃSKA: *Ignacy Domeyko i jego wkład do geografii Polski: studium z historii geografii*. Warszawa 1969, s. 88.

⁵⁴ Poza wymienionymi pracami, zob. np.: J.W. BANDTKIE-STĘŻYŃSKI: *Historia prawa polskiego*. Warszawa 1850, s. 719; J. SZUJSKI: *Dzieje Polski*. T. 4: *Królowie wolno obrani*. Cz. 2: *1668–1795*. Lwów 1866, s. 665; A. KRAUSHAR: *Uwagi nad historią prawa*. Warszawa 1868, s. 113; F.S. DMOCHOWSKI: *Krótki zbiór historii polskiej podług najnowszych źródeł historycznych*. Warszawa 1898, s. 269; K. BUDZIŁO, J.P. PRUSZYŃSKI: *Dla dobra Rzeczypospolitej: antologia myśli państwowej*. Warszawa 1996, s. 23, 108, 109; R. BUTTERWICK: *Stanisław August a kultura angielska*. Przeł. M. UGNIĘWSKI. Warszawa 2000, s. 45, 280, 289.

⁵⁵ F. RAWITA-GAWROŃSKI: *Historia ruchów hajdamackich w XVIII wieku*. Lwów 1899, s. VII, 150; S. TYNC: *Pijarzy a sprawa włościańska...*, s. 153–160; P.S. ZAŁĘSKI: *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*. Toruń 2012, s. 14, 40; M. MALUDZIŃSKA: *Kraj jest nieszczęśliwy, że ma ludzi próżnujących. Walka z ubóstwem w Warszawie na tle sytuacji społeczno-gospodarczej Rzeczypospolitej w dyskursie publicystycznym drugiej połowy XVIII wieku*. Warszawa 2015, s. 113, 198, 202.

i międzynarodowe⁵⁶, ekonomia⁵⁷, historiografia i literatura doby Oświecenia⁵⁸ oraz edukacja i nauka⁵⁹.

⁵⁶ Poza wspomnianą już wcześniej pracą S. Huberta, zob. też J. KOLASA: *Prawo narodów w szkołach polskich wieku Oświecenia*. Warszawa 1954, s. 59–61, 89–96, 119–135, 145, 153, 175, 181; Z. LIBISZOWSKA: *Opinia polska wobec rewolucji amerykańskiej w XVIII wieku*. Łódź 1962, s. 27 i n.; S.E. NAHLIK: *Narodziny nowożytnej dyplomacji*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1971, s. 70; M.M. DROZDOWSKI: *Rewolucja amerykańska w polskiej myśli historycznej: w historiografii i publicystyce 1776–1976*. Warszawa 1976, s. 15, 16, 218; IDEM: *Z dziejów stosunków polsko-amerykańskich*. Warszawa 1982, s. 11; J. TAZBIR: *Sarmaci i świat*. Kraków 2001, s. 51, 101, 272, 287, 304, 306.

⁵⁷ S. GRABSKI: *Zarys rozwoju idei społeczno-gospodarczych w Polsce od pierwszego rozbioru do r. 1831*. T. 1: *Od pierwszego rozbioru do trzeciego*. Kraków 1903, s. 62–65; R. RYBARSKI: *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*. Kraków 1937, s. 19, 21, 418. Na temat poglądów monetarnych Skrzetuskiego por. A. POPIÓŁ-SZYMAŃSKA: *Poglądy monetarne w Polsce od XV do XVIII wieku*. Poznań 1978, s. 170–171, 178–179, 185–186.

⁵⁸ E. DEMBOWSKI: *Piśmiennictwo polskie w zarysie*. Poznań 1845, s. 311; L. ŁUKASZEWICZ: *Rys dziejów piśmiennictwa polskiego. Uzupelnione i doprowadzone do roku 1860*. Poznań 1860, s. 412; Z. BARTOSZEWICZ: *Historia literatury Polskiej*. Wilno 1828, s. 68; A. KRZYŻANOWSKI: *Dawna Polska. Ze stanowiska jej udziału w dziejach postępującej ludzkości skreślona w jubileuszowym Mikołaja Kopernika roku 1843*. Warszawa 1844, s. 464–465, 500; L. ROGALSKI: *Historia literatury Polskiej*. T. 2. Warszawa 1871, s. 313; G. KORBUT: *Literatura polska od początków do powstania styczniowego: Od wieku XVIII do roku 1820*. Warszawa 1918, s. 188–189; M.H. SEREJSKI: *Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela*. Warszawa 1958, s. 49–51; T. SŁOWIKOWSKI: *Poglądy na nauczanie historii w Polsce w XVIII wieku*. Kraków 1960, s. 213; F. BRONOWSKI: *Idee demokratyczno-republikańskie we francuskiej i polskiej myśli historycznej doby Oświecenia*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”. Seria I. Z. 21. *Nauki humanistyczno-społeczne*. Łódź 1961, s. 133–141; A. WOJTKOWSKI: *Zagadnienie przyczyn wielkości i upadku państw i narodów w podręcznikach pijarskich XVIII wieku. Kultura i literatura w dawnej Polsce*. Warszawa 1968, s. 124, 173, 191; J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Kultura i literatura dawnej Polski. Studia*. Warszawa 1968, s. 551; K. BARTKIEWICZ: *Obraz dziejów ojczyzny w świadomości historycznej w Polsce doby Oświecenia*. Poznań 1979, s. 47; A.F. GRABSKI: *Dzieje historiografii*. Poznań 2003, s. 396, 402; H. BOGDZIEWICZ: *Pijarscy pisarze, literaci – teoretycy literatury, poeci, prozaicy – w okresie Oświecenia – ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego okresu Oświecenia*. Kraków 1998, s. 22, 29, 68; IDEM: *Działalność literacka polskiego środowiska pijarskiego w dobie Oświecenia*. Kraków 2005, s. 95, 201, 254–256.

⁵⁹ J. ŁUKASZEWICZ: *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*. T. 2. Poznań 1850, s. 470; W. SMOLEŃSKI: *Przewrót umysłowy w Polsce w XVIII wieku. Studia historyczne*. Wyd. 3. [b.m.w.] 1949, s. 195, 252; IDEM: *Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w XVIII wieku*. „Ateneum” 1887, T. 3, s. 33–34; *Protokoły posiedzeń Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych*. Oprac. T. WIERZBOWSKI. Warszawa 1908, s. 59, 65, 73; *Raporty generalne wizytorów Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych*. Oprac. T. WIERZBOWSKI. Warszawa 1907, s. 68; *Raporty Szkoły Podwydziałowej Rawskiej składane Szkole Głównej Koronnej w latach 1775–1790*. Oprac. T. WIERZBOWSKI. Warszawa 1904, s. 40, 51; S. TYNC: *Nauka moralna...*, s. 68–69, 236; B. SUCHODOLSKI: *Nauka Polska w okresie Oświecenia*. Warszawa 1953, s. 67, 295–296; E. RZADKOWSKA: *Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu*. Wrocław 1955, s. 46, 97, 106, 107; J. LUBIENIECKA: *Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych*. Warszawa 1960, s. 36, 100–101; *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794*. Oprac. T. MIZIA. Wrocław 1969, s. 269; J. BUBA: *Współpraca pijarów z Komisją Edukacji Narodowej*. W: *Pijarzy w kulturze dawnej Polski*. Kraków 1982, s. 116; I. STASIEWICZ-JASIUKOWA: *Ignacego Potockiego „planta względem elementarnej historii”*. W: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego Oświecenia*. Wrocław 1976, s. 117–142; EADEM: *Onufry Kopczyński, współpracownik Komisji Edukacji Narodowej: Studium o społecznej roli uczonego w Polsce stanisławowskiej*. Wrocław 1987, s. 110, 117, 118; EADEM: *Nowożytna*

Trzeba zauważyć, że literatura dotycząca ustroju, prawa i sądów nawiązująca do problematyki poruszanej przez Skrzetuskiego, nie wspominając o historii osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej, jest bardzo bogata, co zmusza do selekcji.

Należy sądzić, że analizy i poglądy Wincentego Skrzetuskiego zaprezentowane w *Prawie politycznym narodu polskiego* zasługują na odrębne opracowanie. W dotychczasowej literaturze przedmiotu nie poświęcano im, poza przywoływanymi wcześniej pracami Anny Grześkowiak-Krwawicz, zbyt dużego i należnego zainteresowania. Istotniejszy wyjątek stanowi tu krótkie, ale bardzo rzeczowe omówienie podręcznika Skrzetuskiego, w tym przede wszystkim jego roli w dziele edukacji narodowej, zawarte w rozprawie Ambroise Joberta⁶⁰. Na uwagę zasługuje również praca, której autorem jest Aleksander Czaja, nawiązująca do reformatorskich poglądów Wincentego Skrzetuskiego⁶¹.

Niech mi będzie wolno wyrazić najdalej idącą wdzięczność Wszystkim, którzy służyli mi pomocą i radą w trakcie powstawania tej książki.

W pierwszej kolejności słowa te kieruję do mojego Mistrza Pana Profesora Adama Lityńskiego, na którego opiekę naukową i wszelką pomoc zawsze mogłem liczyć. Nie da się w słowach oddać nakładu pracy i zaangażowania Pana Profesora we wszystko, co dotyczyło nie tylko mojej pracy naukowej, ale również pozostałych sfer mojej aktywności zawodowej, za co jeszcze raz w tym miejscu pragnę bardzo podziękować.

Osobne podziękowania kieruję do Pana Profesora Andrzeja B. Zakrzewskiego, za Jego wnikliwą recenzję, w tym liczne bardzo cenne uwagi i sugestie oraz wsparcie, które nadały monografii ostateczny kształt.

Odrębnie pragnę wyrazić wdzięczność Panu Profesorowi Marianowi Mikołajczykowi, na którego pomoc przez wszystkie lata powstawania pracy, i nie tylko, zawsze mogłem liczyć.

Jeszcze raz dziękuję Wszystkim, których nie sposób w tym miejscu wymienić, za wszelką pomoc. Mam tu na uwadze przede wszystkim Panów Profesora Józefa Ciągwę, Profesora Czesława Martysza, Profesora Andrzeja Matana, Profesora Ryszarda Mikosza i Doktora Andrzeja Drogonia.

Dziękuję wreszcie moim Bliskim i Przyjaciółom za życzliwość, jakiej doświadczałem, pisząc pracę. Szczególnie zaś wdzięczny jestem żonie Monice i synowi Karolowi, którym książkę tę dedykuję, za pomoc oraz cierpliwość w znoszeniu wszelkich trudów i niedogodności, jakich doznali, gdy byłem zaangażowany w przygotowywanie niniejszej pracy.

myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Wrocław 1973, s. 6, 45, 47; EADEM: Poglądy na naukę w Polsce okresu Oświecenia. Wrocław 1967, s. 155, 159; EADEM: Dzieje nauczania historii nauki i historii techniki w Polsce. Wrocław 1982, s. 62–63; B. MICHALIK: Działalność oświatowa Ignacego Potockiego. Wrocław 1979, s. 40, 122, 188; Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774–1809). Oprac. B. MICHALIK. Wrocław 1978, s. 59; L. SŁOWIŃSKI: Odważni mądrością: o reformach edukacji i nauki polskiej doby Oświecenia. Poznań 1988, s. 57; Z. LIBERA: Rozważania o wieku tolerancji, rozumu i gustu. Szkice o XVIII stuleciu. Warszawa 1994, s. 39, 47, 356.

⁶⁰ A. JOBERT: *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794)*..., s. 65, 161, 164, 168–172, 174, 201, 269.

⁶¹ A. CZAJA: *Lata wielkich nadziei: walka o reformę państwa polskiego w drugiej połowie XVIII wieku*. Warszawa 1992, s. 163–165.

Wojciech Organiściak

The Political Law of the Polish People of Wincenty Skrzetuski

Summary

The Polish Piarist, Wincenty Skrzetuski, who lived in the years 1745–1791, was a notable historian, lawyer, political writer, teacher and translator of the period of the reign of Stanisław August Poniatowski. His more important works include *Mowy o główniejszych materyach politycznych* (*Speeches about the more important political issues*) and the histories of Sweden and ancient Greece. In his works Skrzetuski repeatedly made reference to moral and ethical problems, setting himself the goal of educating a good citizen who combined a Christian worldview, humanitarian, Enlightenment ideas, modern concepts associated with the natural law as well as ethics based on rational foundations. Skrzetuski remained under the pervasive influence of the republican ideology of Mably and Rousseau as well as other Enlightenment thinkers whose most prominent representatives included Montesquieu and Beccaria.

The most important work of Skrzetuski which was published in the years 1782–1784, was *Prawo polityczne narodu polskiego* (*The political law of the Polish people*). The Piarist popularised the image of the political system and the law of the Polish Republic which was valid before the Four-Year Sejm by advocating the necessity of further political, social and economic reforms in the state of the noblemen. Skrzetuski partially based his work on the erudite work by Gottfried Lengnich entitled *Ius publicum Regni Poloniae*, which he enhanced by including new solutions introduced into the political system in the Polish Republic after 1764. The analysis of the *Political law of the Polish people* that was conducted in the substantial dissertation enables us to claim that this was a sound compendium of knowledge about the political system of the Polish Republic of noblemen which in some of its parts had the features of a political treatise.

In the textbook which was used in the schools which were subject to the Commission of National Education Skrzetuski presented a wide range of issues which referred both to the political, social and economic system as well as to the court system. Similarly as for Montesquieu, for the Polish Piarist political law was that branch of law which regulated the system of governance. According to Skrzetuski, the political law consisted in the following: the way of exercising legislative, executive and judicial power, public sessions and the laws and duties of all estates, the functioning of various organs and offices, religion, the treasury, the army, trade, the people as well as the treatises and agreements with other countries.

The analysis of the *Political law of the Polish people* that was conducted in the dissertation enables us to claim that the Piarist presented his own opinions and postulates of reform,

which frequently were a continuation of the opinions and thoughts of the political writers who preceded him, including the prominent figure of Stanisław Konarski. An analysis of the opinions of Skrzetuski enables us to grant him a prominent place among the Polish political writers of the period of the reign of Stanisław August Poniatowski, especially those who wrote before the Great Sejm – the supporters and even the proponents of certain reforms.

Wojciech Organiściak

Vinzenz Skrzetuskis *Politisches Recht des Polnischen Volkes*

Zusammenfassung

Der polnische Piarist Vinzenz Skrzetuski lebte in den Jahren 1745–1791 und war ein geschätzter Historiker, Jurist, politischer Schriftsteller, Lehrer und Übersetzer der Poniatow-skizeit. Zu seinen wichtigsten Schriften soll man *Mowy o glowniejszych materyach politycznych* (*Reden über hauptsächlich politischen Materien*) und Geschichten der Schweden und des antiken Griechenlands anrechnen. In seinen Arbeiten bezog sich Skrzetuski wiederholt auf moralisch-ethische Probleme. Dabei vorsetzte er sich ein Ziel, einen guten Bürger zu erziehen, der die christliche Weltanschauung, humanitäre Ideen, neuzeitliche naturrechtliche Aufklärungs-Konzeptionen und auf rationalen Grundlagen basierende Ethik in sich vereinen sollte. Skrzetuski verblieb unter dem starken Einfluss der republikanischen Ideologie des Mablys und des Rousseau und der anderen Aufklärungsdenker mit Montesquieu und Beccaria am Kopf.

Die wichtigste Arbeit Skrzetuskis, die in den Jahren 1782–1784 herausgegeben wurde, war *Prawo polityczne narodu polskiego* (*Politisches Recht des polnischen Volkes*). Der Piarist popularisierte in dieser Arbeit das Bild der Verfassung und des Rechtes der Republik, das vor dem Vierjährigen Sejm galt. Er verbreitete die Notwendigkeit der politischen, gesellschaftlichen und ökonomischen Reformen im Adelstaat. Seine Bearbeitung stützte Skrzetuski teilweise auf gelehrter Schrift vom Gotfried Lengnich *Ius publicum Regni Poloniae*, der er mit der neuen nach 1764 in der Republik eingeführten konstitutionellen Lösungen ergänzte. Die in vorliegenden Dissertation vollendete Analyse der Arbeit *Prawo polityczne narodu polskiego* (*Politisches Recht des polnischen Volkes*) erlaubt eine Feststellung, dass es ein solides Kompendium der Wissenschaft zum Verfassung der adeligen Republik war, das stellenweise ähnlich wie eine politische Abhandlung war.

In dem ausgenutzen in der Kommission für nationale Bildung unterstellten Schulen Handbuch präsentierte Skrzetuski ein Breitspektrum der Probleme sowohl mit Bezug auf politische, gesellschaftliche und wirtschaftliche Verfassung als auch Gerichtsverfassung. Für den polnischen Piarist war politisches Recht, ähnlich wie für Montesquieu, dieser Rechtszweig, der das Regierungssystem regulierte. Nach Skrzetuskis Ansicht bestand politisches Recht aus der Weise der Ausübung der Legislative, Exekutive und Judikative, öffentliche Tagung und Rechte und Pflichten aller Stände, Funktionierung der verschiedenen Organe und Ämter, Religion, Schatz, Heer, Handel, Bevölkerung, auch die Traktate und Verträge mit den fremden Staaten.

Die in vorliegenden Dissertation durchgeführte Analyse der Arbeit *Prawo polityczne narodu polskiego* (*Politisches Recht des polnischen Volkes*) erlaubt eine Feststellung, dass

der Piarist eigene Auswertungen und Reformforderungen präsentierte, die mehrmals eine Fortsetzung der Stimmen und der Gedanken der ihn vorhergehenden politischen Autoren mit Stanislaw Konarski am Kopf waren. Die Analyse der Meinungen des Skrzetuski gebietet Zuerkennung für ihn eines würdigen Platzes zwischen polnischen politischen Schriftsteller der Poniatowskizeit, besonders diesen, die vor dem Vierjährigen Sejm schufen, darin zwischen Propagatoren oder gar Verfasser des Projekts mancher Reformen.

Redaktor Barbara Todos-Burny
Projektant okładki Magdalena Starzyk
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Łamanie Alicja Załęcka

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-890-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-891-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 37,0. Ark. wyd. 60,5. Papier
Alto 80 g Cena 70 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
„TOTEM.COM.PL Sp z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław